

vostelmat eivät johdu hänen filosofiastaan sen enempää kuin... ja niin edespäin? Kun Wallgren esitti normatiivista filosofiaa käsittelevän väitöskirjansa nimeltä *The challenge of philosophy: Beyond contemplation and critical theory*, toimiko hän silloin puhtaasti filosofina?

Omana kantani tähän filosofien homo duplex -ongelmaan esitän, että filosofin julkilausuttujen arvolauseiden suhde hänen filosofiaansa on tapauskohtainen. Joidenkin filosofien kohdalla (enkä tässä ota kantaa Wittgensteinin tahi Heideggerin kohdalla puoleen enkä toiseen) heidän identiteettinsä tosiaan jakautuu puhtaaseen filosofi-minään ja poliittiseen minään eikä muutos toisessa ”minässä” aiheuta mitään muutoksia toisessa. Sitten on olemassa filosofeja, joiden poliittinen tai yhteiskunnallinen minä on kiinteässä yhteydessä heidän filosofisen toimintansa sisältöön ja muotoon. Joidenkin filosofien kohdalla poliittinen on filosofista ja vice versa. Filosofiaa on monenlaista ja kummankin kategorian filosofit ovat aitoja filosofeja.

Vastaväitteitä innolla odottaen,

Rauno Huttunen

DESCARTESIN MIELESTÄ

Tuomo Aho ja Mikko Yrjönsuuri vastasivat *niin & näin* 4/01:ssä Descartes-suomennosten arvosteluuni, jota he yleensä ottaen pitivät mieluisana luettavana. Joihinkin terminologisiin huomautuksiini (ainakin ingenium-sanaa koskeviin) he yhtyivät, joihinkin taas eivät. Syvempää erimielisyyttä näyttää vallitsevan oikeastaan vain yhden termin, ”mielen” kohdalla. Aho ja Yrjönsuuri ilmoittavat, että heidän käännoeryhmänsä ”piti jokseenkin selvänä, että mens käännetään sanalla ’mieli’”. Yritän vielä kerran

perustella, miksi en pidä tätä ratkaisua parhaana mahdollisena.

Tässä lehdessä käytiin muutama vuosi sitten (n & n 3/96, 4/96, 1/97, 2/97, 3/97) vilkasta keskustelua siitä, miten erilaiset tietoisuutta merkitsevät termit olisi parasta suomentaa, johon myös Descartes-arvostelussani viittasin. Ahon ja Yrjönsuurin vastineesta syntyy vaikutelma, että he eivät ole perehtyneet tähän keskusteluun. Sallitakoon siksi, että palautan lyhyesti mieliin sen pääkohdat.

1. Ahon ja Yrjönsuurin mukaan ”mieli” olisi ikivanha suomen kielen sana ja siksi sen käyttöä olisi suosittava ”tajunnan” ja ”tietoisuuden” kaltaisten ”1800-luvun uudisjohdosten” sijasta. Todellisuudessa ”mieli” on filosofisena terminä aivan uusi. Se on vasta viimeisten viidentoista vuodenaikana syrjäyttänyt filosofisesta kielenkäytöstä termit ”tietoisuus” ja ”taju”. Sitä ennen on ”mieltä” käytetty vain harvoin merkitsemässä subjektin tajuisten tilojen kokonaisuutta, ja tällöinkin pääasiassa englanninkielisten klassikkojen suomennoksissa, joihin se luontevasti sopiikin mind-sanana suomalaisiksi vastineeksi (näin esim. J.V. Lehtosen 1914 suomentamissa Locken *Muutamissa mietteissä kasvatuksesta* tai Eino Kailan 1938 julkaisemassa David Hume-käännöksessä¹).

Mikä on aiheuttanut ”mielen” voittokulun ja johtanut vanhempien täysin käytökelpoisten termien ”tajunnan” ja ”tietoisuuden” syrjäytymiseen? Koska Aho ja Yrjönsuuriakin myöntävät, että ”taju” olisi hyvin sopinut Descartesin mens-sanana suomennosvastineeksi, voimme päätellä, että syynä eivät ole olleet terminologisen selkeyden vaatimukset, vaan jokin muu – nimittäin englannin kielen vaikutus. Oletettavasti muutos on lähtenyt liikkeelle amerikkalaisperäisen populaaripsykologisen kirjallisuuden, liikemiehille tarkoitettujen oppaiden ja erilaisten pseudotieteellisten teosten suomennoksista, joissa englannin mind on filosofisia hienouksia sen kummemmin pohtimatta aina käännetty ”mieleksi”. Esimerkiksi juuri tätä

jatkuu sivulla 84

jatkuu sivulta 5

kirjoittaessani ovat Helsingissä käynnistymässä Keho – Mieli – Henki -vaihtoehtomessut, joissa on shamanismin, DNA-värähtelyjen ja henkiparantamisen ohella tarjolla myös ”syvyyskelluksia tiedostamattoman mielen valtamereen” ja vastaavanlaista ”mielen” kanssa askarointia.

Lyhyesti: ”mieli”-sanankäyttö ”tajunnan” tai ”tietoisuuden” sijasta on anglisismi, tai paremminkin amerikanismi. Sen ylivalta ei nähdäkseni ole muuta kuin seurausta henkisestä laiskuudesta, kun ei ole viitsitty miettiä kunnan käänkösvastineita.

2. Mitä pahaa sitten ”mieli”-sanassa on? Miksi ei mindiä saisi aina kääntää ”mieleksi”? On toki tekstejä, joissa sen käyttö on aivan paikallaan, mutta filosofista tarkkuutta vaativissa inhimillisen tietoisuuden tilojen kuvauksessa se on auttamattoman moniselitteinen. Ei siinä kyllin, että englannissa käytetään mindiä merkitsemään hyvinkin erilaisia tajuntaan tavalla tai toisella viittaavia seikkoja, kuten sielua, henkeä, muistia, mielipiteitä, ajatusmaailmaa, mielentilaa tai mielenlaatua. Suomen kielessä sattuu ”mielellä” näet olemaan jo entuudestaan eräs filosofinen erityismerkitys – sillä viitataan merkityksen subjektiiviseen osatekijään, eli siihen, mitä kreikkaksi kutsutaan sanalla *noema*, saksan *Sinn*.

Kun Aho ja Yrjönsuuri ovat vastineissaan huolissaan siitä, että ”tajunnalla” on ”ilmeinen etymologinen yhteys tajua-miseen”, mikä heidän mukaansa voi synnyttää väärää assosiaatiota, niin täytyy todeta, että juuri ”mielen” käyttö merkityksessä yhtäältä tietoisuutta, toisaalta merkityksiä vasta onkin omiaan synnyttämään sekaannusta.

Suurin ongelma ”mielen” ja mindin suhteen on kuitenkin se, että se on terminä niin epämääräinen. Kuten jo aikaisemmin totesin *niin & näissä* käydyssä keskustelussa, tarkistin kerran koemielessä kaikki Helsingin yliopiston kirjastossa saatavilla olleet englanninkieliset filosofian ja psykologian sanakirjat, joita oli useita, eikä yhdestäkään löytynyt mindin määritelmää.

Muissa moderneissa eurooppalaisissa sivistyskielissä ei käytetä englannin mindin tapaista ylimalkaista termiä ainakaan filosofiassa (mindin lähin vastine esimer-

kiksi saksassa on *das Gemüt*, ruotsissa taas *håg*, joita kumpaakaan ei mielletä filosofiseksi termiksi; venäjältä löytyisi um, joka ensisijaisesti kuitenkin merkitsee ”älyä, ymmärrystä”). Jos eurooppalaisten filosofian klassikkojen tajuntaan viittaavat ilmaisut suomennetaan ”mieleksi”, merkitsee se heidän lukemistaan anglosaksilais-amerikkalaisten silmälasien läpi. Luulenpa, että esimerkiksi Kant olisi voimakkaasti protestoinut sitä vastaan, että hänen ajatteluaan tarkastellaan ”mielenfilosofiana” -ilmaisuun *philosophy of mind* näet sisältyy vahva psykologistinen painotus, ja Kant puolestaan vastusti henkeen ja vereen tajunnan psykologista tulkintaa.

3. Lopuksi vielä lyhyesti Descartesin *mens*-käsitteestä. Mielestäni Lilli Alanen on erinomaisella tavalla tiivistänyt sen luonteen artikkelissaan, joka ilmestyi jo 1984 Filosofisen yhdistyksen vuosikirjassa *Ajatus* 41. Kas näin:

”Descartes föredrar [...] att använda termen *mens*, *tankeförmåga*, *framom själ* (lat. *anima*) för att undvika de associationer dett raditionella mångtydiga begreppet *själ* uppväcker. Descartes’ latinska *mens* översätts också bäst med *tankeförmåga* eller *medvetande* i allmän bemärkelse. Så som Descartes använder dessa termer blir alltså *själ* (*anima*), *förnuft* eller *tankeförmåga* (*mens*) och *tänkande* (lat. *cogitatio*) olika namn på samma sak. Descartes anser *själ*, och detta är, tror jag, ett av de få fall hans anspråk på originalitet är fullt berättigade, att han är den första som hävdar att *själen* består endast i *tänkande* eller *tankeförmåga*” (s. 154).

Toisin sanoen, Descartes käyttää sanaa *mens* hyvinkin täsmällisessä merkityksessä: se koostuu ajattelusta tai ajattelukyvyistä. Descartes haluaa termivalinnallaan sulkea kaikki moniselitteisyydet pois. Kääntämällä *mens* ”mieleksi” tuodaan suomenokseen takaisin juuri se moniselitteisyys jota Descartes itse halusi välttää.

Koska Alanen ilmoituksen mukaan kuuluu myös nyt ilmestyvän Descartes-

suomenoksen työryhmään, on minusta outoa ettei häntä ole konsultoitu tehtäessä näin merkittävää terminologista ratkaisua.

Olen Ahon ja Yrjönsuuren kanssa aivan samaa mieltä siitä, että tajunta (*mens*) on Descartesille ennen kaikkea *res cogitans*, ”ajatteleva olio”. Muotoilua ei ehkä tässä muodossaan löydy Descartesilta, mutta Spinoza – joka on ”kartesiolaisuudessaan” jopa johdonmukaisempi kuin Descartes itse – esittää sen eksplisiittisesti mm. *Etiikan* II osan määritelmässä 3. Tämä olikin ratkaiseva syy siihen, miksi omassa *Etiikan* suomenoksessani käänsin *mens*-termin ”tajunnaksi”: kyse ei ole mistään epämääräisestä ja määrittelemättömästä psykologisesta tilasta, vaan rationalistisen filosofian hyvin tarkkaan määrittelemästä asiasta.

Mielestäni filosofian klassikoita suomenettaessa on syytä kantaa huolta myös terminologian vakiintumisesta. Sanastoa ei pitäisi rukkailta turhan tähden eikä ”mutu”-periaatteella. Ainakin tässä suhteessa olisi edeltäjien työtä kunnioitettava. Koska Aho ja Yrjönsuuri itsekin myöntävät, että ”tajunta” olisi käynyt Descartesin *mens*-sanana suomenosvastineeksi, olisi heidän mielestäni pitänyt käyttää sitä, koska Spinoza-suomenoksessakin näin menetellään. Nyt on syntynyt tilanne, jossa kahden 1600-luvun rationalistin lähes identtisisessä merkityksessä käyttämä termi on käännetty kahdella eri tavalla.

Dixi et salvavi animam meam.

Vesa Oittinen

1. Tosin Kaila näytti usein jättävän *mind*-sanana kokonaan suomentamatta ja korvasi esim. Humein ilmaisuun *perception of the mind* yksinkertaisesti ”elämyksellä” (vrt. David Hume, *Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä*, Porvoo-Helsinki: WSOY 1938, s. 50).